

Андрій Юрійович Репчонок,

Харківський національний університет внутрішніх справ (аспірант);

 <https://orcid.org/0000-0003-3406-0151>,
e-mail: repconok@gmail.com

**СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

Здійснено аналіз наукових підходів і положень кримінального процесуального законодавства щодо визначення сутності, ознак і структури доказування у кримінальних провадженнях, зокрема про злочини у сфері економіки. Аргументовано, що одним із найважливіших елементів у структурі доказування є суб'єкти. Обґрунтовано, що специфіка злочинів у сфері економіки впливає не тільки на зміст предмета доказування, джерела доказів і способи доказування, а й на суб'єктів, які уповноважені його здійснювати. Зазначено, що суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки варто систематизувати за певними критеріями з урахуванням як кримінальних процесуальних, так і криміналістичних особливостей указаної категорії кримінальних правопорушень і діяльності з їх виявлення, досудового розслідування та судового провадження. Запропоновано як критерії систематизації суб'єктів доказування в зазначених кримінальних провадженнях виокремити: стадії кримінального провадження; підслідність досудового розслідування злочинів у сфері економіки; безпосередність здійснення доказування. Здійснено систематизацію суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки.

Ключові слова: доказування, суб'єкти доказування, досудове розслідування, кримінальне провадження, злочини у сфері економіки.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Досудове розслідування злочинів у сфері економіки є складною пізнавальною діяльністю уповноважених суб'єктів зі збирання належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів про «факти й обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказування»¹, з урахуванням специфіки механізму вчинення окреслених кримінальних правопорушень. Ефективність такого досудового розслідування залежить від багатьох чинників:

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.11.2022).

якісної організації та планування; постійної взаємодії між підрозділами й органами правоохоронних, судово-експертних, контролюючих та інших органів; належного матеріально-технічного забезпечення; використання криміналістичних рекомендацій стосовно виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки; суворого дотримання вимог кримінального процесуального законодавства тощо. При цьому важлива роль відводиться правильному визначенню кола суб'єктів, уповноважених здійснювати доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, та чіткому виконанню ними свої повноважень, зокрема процесуальних, задля забезпечення виконання завдань кримінального провадження. У контексті вищенаведеного науковий інтерес представляють суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини.

Стан дослідження проблеми

Питання доказування у кримінальному провадженні неодноразово досліджували у своїх працях Р. Благута, О. Бондаренко, І. Глобюк, В. Гончаренко, Ю. Грошевий, О. Дегтярєва, А. Лобойко, М. Погорецький, О. Рибалка, В. Романюк, С. Стахівський, А. Удалова, В. Фаринник, М. Шумило, О. Южно та ін. Не менш дослідженим є питання про поняття, види злочинів у сфері економіки, особливості їх виявлення та досудового розслідування. Зокрема, вирішенням указаної проблематики в різний час займалися А. Волобуєв, В. Давиденко, А. Даниляк, М. Забарний, Р. Карпенко, В. Кікінчук, В. Корнієнко, В. Лисенко, Г. Матусовський, В. Ортинський, Я. Палешко, Т. Савчук, Р. Степанюк, П. Цимбал, С. Чернявський та ін. Зрозуміло, що не залишилося поза увагою питання про доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, яке досліджували А. Берлач, О. Пчеліна, І. Рачок, О. Тригуб, Т. Часова, Г. Чигрина, А. Шахворост та ін. Однак не повністю вивченою залишається система суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини, особливо враховуючи постійні реформаційні процеси у правоохоронній сфері.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є систематизація суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. Відповідно до поставленої мети *завданнями* дослідження є: дослідити наукові підходи та положення кримінального процесуального законодавства щодо суб'єктів доказування у кримінальному провадженні; виокремити критерії для систематизації суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях, зокрема про злочини у сфері економіки; визначити коло суб'єктів, уповноважених здійснювати доказування у кримінальному провадженні про злочини у сфері економіки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що з урахуванням кримінальних процесуальних і криміналістичних особливостей злочинів у сфері економіки та діяльності з їх виявлення, досудового розслідування та судового провадження суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини виокремленої категорії систематизовано за такими критеріями: стадії кримінального провадження; підслідність досудового розслідування злочинів у сфері економіки; безпосередність здійснення доказування.

Виклад основного матеріалу

Висвітлення питання про суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини в представленому дослідженні, керуючись законами логіки, буде здійснено в такій послідовності: з'ясування сутності і властивостей категорії «доказування» в теорії кримінального процесуального доказування; визначення специфіки доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки; систематизування суб'єктів доказування в окреслених кримінальних провадженнях з виокремленням їх процесуальних повноважень.

Зміст терміна «доказування» законодавчо закріплений у ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та «полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження»¹. Однак у теорії кримінального процесу на сторінках наукових праць ведуться дискусії стосовно основних ознак і визначення поняття «доказування у кримінальному провадженні». Так, М. Погорельський наводить декілька трактувань поняття «доказування». Проаналізувавши їх зміст, можна дійти висновку, що вони стосуються загального та вузького розуміння вказаної категорії. При цьому в першому випадку, формулюючи таке визначення: «доказування у кримінальному процесі – складна об'єктивно-суб'єктивна гносеологічна, практична, правова й логічна діяльність, що складається з взаємозалежних і взаємовпливових етапів» [1, с. 20], науковець виокремлює загальні риси доказування, що визначають його природу. У вузькому розумінні вчений пропонує таке тлумачення: «Доказування – це нерозривний цілісний процес, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (видачі) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні) та їх використанні для встановлення фактів та обставин, що мають значення для

¹ Там само.

кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження» [2, с. 45]. У такий спосіб деталізуються етапи доказування та його значення у кримінальному провадженні.

В. Фаринник також наголошує на подвійній природі кримінального процесуального доказування, що включає в себе пізнання фактичних обставин кримінального правопорушення та перевірку певної слідчої версії. Разом із тим учений наголошує, що «кримінальне процесуальне доказування не є науковим, оскільки воно: не ставить за мету пізнання закономірностей розвитку природи і суспільства (пізнавальну діяльність спрямовано на з'ясування обставин конкретного діяння); не триває нескінчено, воно обмежене процесуальними строками; здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів у визначеній кримінальним процесуальним законом формі» [3, с. 45]. На нашу думку, визначення сутності кримінального процесуального доказування через виокремлення ознак, які відрізняють його від інших видів і форм пізнання, є вдалим, що сприяє її правильному сприйняттю та реалізації суб'єктами, які уповноважені здійснювати доказування.

О. Рибалка пропонує під доказуванням розуміти єдиний засіб досягнення цілей кримінального судочинства, процес одержання доказів, їх використання, що має на меті відтворення дійсної картини події, яка досліджується, захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, розкриття злочинів, недопустимість покарання невинуватих [4, с. 281]. Із наведеного зазначимо, що таке трактування доказування фактично не передає його специфіки, а тільки окреслює завдання кримінального провадження, які вирішуються, зокрема, за допомогою доказування. Разом із тим цікавим убачається те, що науковець окремо відмічає: «Доказування є специфічним юридичним, процесуальним терміном, що означає пізнавальну діяльність уповноважених суб'єктів» [4, с. 284].

У цілому аналіз окреслених вище наукових підходів до дефініювання доказування дозволяє дійти висновку, що доказування у кримінальному провадженні, зокрема про злочини у сфері економіки, – це не просто гносеологічна та праксеологічна діяльність уповноважених суб'єктів, яка полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів про обставини вчинення названих кримінальних правопорушень та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Це діяльність із чіткою визначеною структурою, яка реалізується на підставах і в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством. Зокрема, як указує М. Погорецький, «доказування як процесуальна пізнавально-практична й логічна діяльність має такі внутрішні структурні елементи: об'єкт, предмет, мета, завдання,

засоби, суб'єкти, результат, а також зовнішні – етапи (стадії)» [1, с. 14; 2, с. 44].

Щодо особливостей доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, то вони зумовлені передусім специфікою окресленої категорії кримінальних правопорушень. Як слушно зазначає Т. Часова, «економічну злочинність визначають як складний та латентний вид злочинних діянь, доказування яких потребує ретельно продуманого плану розслідування, збору доказової бази. Найчастіше економічна злочинність поєднується зі службовою, а частина злочинів вчиняється з використанням особами свого службового становища» [5, с. 325]. З наведеного випливає, що механізм учинення злочинів у сфері економіки є складним, тому що нерідко являє собою технології злочинної діяльності, які в сукупності поєднують декілька різних за кримінально-правовою кваліфікацією протиправних діянь, але спільних відносно злочинного задуму. Інакше кажучи, йдеться про вчинення поряд з основними злочинами у сфері економіки підпорядкованих кримінальних правопорушень, які водночас виступають як спосіб їх учинення (підготовки, безпосереднього вчинення, приховування) та полегшують досягнення єдиного кримінального протиправного задуму. Тобто йдеться не про просту сукупність кримінальних правопорушень, а об'єднану зв'язками систему протиправних діянь. Безперечно, наведені обставини прямо впливають як на весь процес доказування у кримінальних провадженнях про названі злочини, так і на систему суб'єктів, уповноважених здійснювати таке доказування.

У контексті вищенаведеного варто навести думку О. Пчеліної щодо впливу специфіки події економічного злочину на процес доказування. Зокрема, вчена стверджує, що «специфіка події економічного злочину як певної злочинної технології полягає в тому, що він є складною системою дій групи осіб, у яких містяться ознаки об'єктивної сторони кількох злочинів, поєднаних єдиним задумом (метою). Тому під час розслідування економічних злочинів потрібно зважати на те, що одночасному доказуванню підлягають обставини стосовно вчинення не одного злочину, а одразу їх сукупності (комплексу), поєднаних єдиним задумом» [6, с. 206]. Відповідно одним чи не найважливішим елементом є суб'єкти доказування. При цьому специфіка злочинів у сфері економіки впливає не тільки на зміст предмета доказування, джерела доказів і способи доказування, а також на суб'єктів, які уповноважені його здійснювати.

Згідно зі ст. 92 КПК України обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора, потерпілого, а також сторону, яка подає дані щодо розміру процесуальних витрат і обставин, що

характеризують обвинуваченого, належності та допустимості доказів¹. Заразом, ураховуючи етапи процесу доказування та положення статей 93, 94 КПК України, можна зазначити, що суб'єктами доказування є сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слідчий суддя, суд.

Щодо суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, то їх варто систематизувати за певними критеріями з урахуванням як кримінальних процесуальних, так і криміналістичних особливостей указаної категорії кримінальних правопорушень і діяльності з їх виявлення, досудового розслідування та судового провадження. Зокрема, пропонуємо як критерії систематизації суб'єктів доказування в зазначених кримінальних провадженнях виокремити: стадії кримінального провадження; підслідність досудового розслідування злочинів у сфері економіки; безпосередність здійснення доказування.

Так, у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України законодавець наводить тлумачення кримінального провадження як досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність², з чого випливає, що основними складовими системи кримінального провадження є досудове розслідування та судове провадження. У теорії ж кримінального процесу пропонують більш розгорнуту систему кримінального процесу, виокремлюючи в її структурі досудове розслідування; підготовче провадження; судовий розгляд; апеляційне провадження; виконання вироку, постанови та ухвали суду; касаційне провадження; провадження за нововиявленими або виключними обставинами [7, с. 16–17; 8, с. 22; 9, с. 9–10]. Залежно від стадії кримінального провадження пропонуємо виокремлювати таких суб'єктів доказування: суб'єкти доказування під час провадження досудового розслідування злочинів у сфері економіки; суб'єкти доказування під час здійснення судового провадження щодо злочинів у сфері економіки. При цьому остання група суб'єктів може уточнюватися залежно від виду судового провадження (у суді першої, апеляційної, касаційної інстанції, за нововиявленими або виключними обставинами) та його етапу (підготовче провадження, судовий розгляд тощо).

Наступним критерієм систематизації суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки є підслідність вказаного різновиду злочинів. Йдеться передусім про те, що

¹ Там само.

² Там само.

відносно злочинів у сфері економіки досудове розслідування здійснюється у формі досудового слідства. Це означає, що досудове слідство про злочини у сфері економіки з урахуванням їх підслідності здійснюють: слідчі підрозділи; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України. При цьому досудове слідство злочинів у сфері економіки здійснюють слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки й органів Державного бюро розслідувань¹.

За таким критерієм, як безпосередність здійснення доказування, суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини варто систематизувати в такі групи: суб'єкти, які безпосередньо здійснюють доказування у кримінальних провадженнях окресленої категорії; суб'єкти, які опосередковано здійснюють доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. У першому випадку йдеться про слідчого (детектива), прокурора, слідчого суддю, суд, які уповноважені кримінальним процесуальним законодавством самостійно провадити процесуальні дії з метою збирання, перевірки й оцінки доказів про факти й обставини вчинення вказаних кримінальних правопорушень, а в другому – про сторону захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, працівників оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, правоохоронних органів іноземних держав, які мають право або ініціювати проведення процесуальних дій, або провадять їх за дорученням слідчого, прокурора, у тому числі в межах міжнародного співробітництва².

Висновки. Отже, доказування у кримінальному провадженні про злочини у сфері економіки – це структурована гносеологічна та праксеологічна діяльність уповноважених суб'єктів, яка реалізується на підставах і в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством, і полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів про обставини вчинення названих кримінальних правопорушень та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Одним з елементів доказування є суб'єкти, які уповноважені його здійснювати. Запропоновано суб'єктів доказування у кримінальних

¹ Там само.

² Там само.

провадженнях про злочини у сфері економіки з урахуванням як кримінальних процесуальних, так і криміналістичних особливостей цієї категорії кримінальних правопорушень і діяльності з їх виявлення, досудового розслідування та судового провадження систематизувати за такими критеріями: стадії кримінального провадження; підслідність досудового розслідування злочинів у сфері економіки; безпосередність здійснення доказування.

Список бібліографічних посилань: **1.** Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25. **2.** Погорецький М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 42–53. **3.** Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків : Фактор, 2013. 96 с. **4.** Рибалка О. Теоретичні засади доказування в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 281–284. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.46>. **5.** Часова Т. О. Особливості доказування економічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 324–328. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.56>. **6.** Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2010. № 5 (37). С. 205–208. **7.** Банах С. В., Рогатинська Н. З., Сарахман А. М. Кримінальний процес : підручник. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 264 с. **8.** Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с. **9.** Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.

Надійшла до редколегії 10.11.2022

Прийнята до опублікування 03.12.2022

Repchonok A. Yu. Subjects of proof in criminal proceedings on the offences in the economic sphere

An analysis of scientific approaches and provisions of criminal procedural legislation regarding the determination of the essence, features and structure of evidence in criminal proceedings, including crimes in the economic sphere, has been carried out. It has been determined that evidence in criminal proceedings on crimes in the economic sphere is a structured epistemological and praxeological activity of authorized subjects, which is implemented on the grounds and in the manner prescribed by criminal procedural legislation, and consists in collecting, verifying and evaluating evidence about the circumstances of committing the named criminal offenses and other circumstances relevant to criminal proceedings. It has been argued that one of the most important elements in the structure of proof is the subjects. The specifics of proof in criminal proceedings on crimes in the field of economy have been clarified. It has

been substantiated that the specificity of crimes in the field of economy affects not only the content of the subject of proof, sources of evidence and methods of proof, but also the subjects authorized to carry it out. It has been noted that the subjects of proof in criminal proceedings on crimes in the field of economy should be systematized according to certain criteria, taking into account both criminal procedural and forensic features of this category of criminal offenses and activities for their detection, pre-trial investigation and trial. It has been proposed to single out the following as criteria for the systematization of evidence subjects in the specified criminal proceedings: stages of criminal proceedings; responsibility for pre-trial investigation of crimes in the economic sphere; immediacy of proof. Systematization of subjects of evidence in criminal proceedings on crimes in the field of economy has been carried out.

Key words: evidence, subjects of evidence, pre-trial investigation, criminal proceedings, crimes in the field of economy.

